
wing. Niet omdat die niet relevant zou zijn, maar omdat de voor dit nummer gekozen toespitsing het minder aannemelijk maakt daarop in te gaan.⁸

De aanwezigheid van de oorlog in 'Plaatsen van herinnering'

Gezien het voorgaande ligt het voor de hand dat in *Plaatsen van herinnering. Nederland in de twintigste eeuw* ruimschoots aandacht wordt geschonken aan de Tweede Wereldoorlog. Wanneer we ook de Inleiding meetellen, is in dit deel sprake van niet minder dan acht bijdragen, die beschouwd kunnen worden als een directe neerslag van wat genoemd zou kunnen worden de monumentalisering van de collectieve oorlogsherinnering. Dat zijn achtereenvolgens het Anne Frankhuis in Amsterdam, Zadkines 'Monument voor een verwoeste stad' in Rotterdam, de (slag in de) Javazee,⁹ de Waalsdorpervlakte bij Den Haag, de Birmaspoorlijn op de grens van Thailand en Birma, Kamp Westerbork, de John Frostbrug in Arnhem en de schietpartij op de Dam in Amsterdam op 7 mei 1945.¹⁰ Daarnaast komt in twee andere bijdragen de Tweede Wereldoorlog via tastbare en zichtbare plaatsen meer indirect aan de orde. Allereerst in 'Amsterdam: Jozef Israëlskade 116-1', waar Gerard Reve *De Avonden* schreef, een boek dat in elk geval door een aantal mensen in verband is gebracht met de oorlog. En vervolgens in 'Vught: woonoord Lunetten', dat tijdens de oorlog deel had uitgemaakt van het beruchte 'Konzentrationslager Herzogenbusch', maar vanaf eind maart 1951 fungeerde als een Molukse enclave op Nederlands grondgebied. Daarmee is de oorlog in deze *Plaatsen van herinnering* prominent en dominant aanwezig. Sterker nog: het erfgoed van de oorlog wordt in *Plaatsen van herinnering* gekoesterd.

Maar wat ons interesseert is de vraag op welke wijze de oorlog in deze verschillende casestudies aanwezig is. Of om het anders te formuleren: hoe krijgt het herinnerings- en verwerkingsproces met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog in deze bijdragen vorm? En nog meer toegespitst is de vraag in hoeverre in de verschillende opstellen of essays ook recht wordt gedaan aan de aanwezigheid ja dan nee van een religieuze vormtaal in de wijze waarop de herinneringscultuur binnen dit schragende domein van het Nederlandse verleden gestalte krijgt? En als inderdaad van zo'n aanwezigheid sprake is, wat is dan de functie van die religieuze symboliek?

Voordat deze vragen aan de orde komen, dient eerst nog enige aandacht geschonken te worden aan het probleem van de selectie van de casussen zoals die hierboven werden opgesomd. In 2005 publiceerde initiatiefnemer en hoofdredacteur van het project, de al genoemde H.L. Wesseling een essay, waarin hij bij wijze van voorbeeld drie op de oorlog betrekking hebbende Nederlandse

⁸ In: 'Den Haag: de Waalsdorpervlakte. Verzet en repressie in de Tweede Wereldoorlog' van Bart van den Boom, in: *Plaatsen van herinnering. Nederland in de twintigste eeuw* komt die andere kant van de oorlog wel in beeld, zie 129-131.

⁹ Die slag wordt in beeld gebracht door middel van een drietal foto's: de Javazee bij zonsondergang anno 2005, een historische opname van een aanval op Hr. Ms. De Ruyter veertien dagen vóór de fatale zeeslag en een foto van een kranslegging bij gelegenheid van de onthulling van het standbeeld van Karel Doorman in Den Helder op 14 oktober 1954.

¹⁰ De herinnering aan die schietpartij wordt levend gehouden door een foto van 'De Grote Club' op de Dam van waaruit op 7 mei 1945 werd geschoten en door een authentieke opname van de Dam onmiddellijk na de schietpartij zelf.